

Een Ursula-beeld door Henrik Douvermann

Als hommage aan de scheidende hoofd-directeur dr. A. van Schendel ontving het Rijksmuseum een belangrijk beeldhouwwerk ten geschenke. De keuze van het geschenk wekt misschien enige verwondering, als men bedenkt dat de hoofddirecteur vele jaren directeur van de afdeling Schilderijen was. Insiders echter weten, dat Van Schendel speciaal de beeldhouwkunst een warm hart toedraagt. De vele belangrijke werken, die tijdens zijn directoraat op dit gebied konden worden aangekocht, bewijzen dit overduidelijk. In de tijd, dat er naar een passend geschenk werd uitgekeken, bleek op de veiling van de verzameling van de in Zwitserland woonachtige schrijver Sir Arthur Conan Doyle (1859-1930), de schepper van Sherlock Holmes, een topwerk van laatgotische beeldhouwkunst voor te komen van de hand van de beroemde Nederrijnse beeldsnijder Henrik Douvermann. Het beeld stelt voor de H. Ursula met zeven gezellinnen (afb. 1-2).

Drs. G. de Werd, conservator van het Städtisches Museum Haus Koekkoek te Kleef, ontdekte het beeld op een vooraankondiging van deze veiling en schreef het als eerste toe aan Douvermann. Zijn toeschrijving werd overgenomen in de veilingcatalogus van de verzameling, die van 20 november-2 december 1974 bij de Galerie Jürg Stuker te Bern onder de hamer kwam. Henrik Douvermann, de laatste vertegenwoordiger van de zgn. School van Kalkar, is waarschijnlijk uit Dinslaken (D.) afkomstig. Hij komt tussen 1510 en 1515 in de Kleefse archivalia voor. In deze stad vervaardigt hij voor de Stiftskirche het Maria-altaar, dat in 1513 voltooid is. In 1517 verkrijgt hij het burgerrecht te Kalkar. Voor de St. Nikolai aldaar snijdt hij van 1518 tot 1522 zijn meest bekende werk, het Zeven Smarten-altaar. Kort daarna (ca. 1525) ontwerpt hij het Zeven Vreugden-altaar voor de Dom te Xanten, waarvan hij slechts de virtuoos gesneden predella met een Boom van Jesse eigenhandig uitvoert. Douvermanns sterfjaar is niet bekend.

Op stilistische gronden worden hem de ca. 1530 te dateren predella met Passie-scènes in het Schnütgen-Museum te Keulen toe-

gewezen, evenals een groot aantal vrijstaande beelden, waarvan de Maria Magdalena in de St. Nikolai te Kalkar (afb. 3) het meest beroemd is. Onlangs werden twee zich in Nederland bevindende beelden aan zijn oeuvre toegevoegd, nl. een Piëta te Afferden (Gld.; G. de Werd, in: *Antiek* VI (1971/2), p. 674-684) en een Maria onder het Kruis in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam (W. Halsema-Kubes en G. de Werd, in: *Antiek* VII (1972/3), p. 720-731).

Ursula staat op een met gras begroeid grondje en leest in een buidelboek, dat zij op de linker hand houdt. In haar andere hand hield ze waarschijnlijk een pijl, het wapen waarmee zij te Keulen werd omgebracht. Aan haar voeten staan in twee groepjes, van drie en vier, haar gezellinnen, die eenzelfde gruwelijk lot ondergingen. De twee buitenste figuurtjes trekken de slippen van Ursula's mantel om zich heen. Rechts achteraan houdt zich onder de mantel een zevende figuur schuil.

Behalve een mantel draagt Ursula een japon van een model dat bij vele van Douvermanns vrouwenfiguren, die tussen 1518 en ca. 1525 zijn ontstaan, voorkomt. Het meest opvallende detail hiervan is, dat het lijfje middenvoor met drie en langs de rechtehoekige halsuitsnijding met twee elkaar bij de hoeken kruisende, opgestikte banden versierd is. In de halsuitsnijding is een geplooid hemd te zien, dat langs de hals en het split met een sierrandje is afgezet. De japon wordt boven het middel door een sjaal ingesnoerd.

Ursula heeft de lange rok wat opgetrokken en houdt de stof geklemd onder haar linker arm, zodat een waterval van haaks en diagonaalsgewijs lopende plooiën ontstaat, welke beweging nog wordt versterkt door de naar voren geplaatste, in een trip gestoken rechter voet. Op het lange en golvende haar draagt ze een baret, versierd met twee rijen kralen en een grote veer.

Ook het koptype van de Ursula is zeer kenmerkend voor Douvermanns vrouwenfiguren. Het meest valt het gebombeerde voorhoofd op, een modeverschijnsel, waarbij de haargrens naar achteren werd verlegd.

Afb. 1. Henrik Douvermann. H. Ursula. Eikehout, polychromie afgeloofd, H. 93 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Geschenk van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de Vereniging

Rembrandt en de Commissie voor Fotoverkoop, ter gelegenheid van het afscheid van Dr. A. van Schendel, 1975.

Afb. 2. Detail van afb. 1.

Typerend voor de beeldsnijder is de ovale gelaatsvorm, het praktisch op één niveau liggen van ogen en wangen, de rechte, smalle neus, het kleine mondje en de terugwijkende onderkaak, waarin de kleine kin sterk naar voren komt.

Haar gezellinnen zijn gekleed in ongeveer gelijke japonnen. Merkwaardig is de hoofdversiering van het meest rechts staande vrouwtje van de groep links (afb. 2), die een krans van gevlochten twijgen draagt. Deze zelden voorkomende hoofdtooi treffen we ook aan bij twee andere Nederrijnse beeldhouwwerken, t.w. een St.-Joris in de Pfarrkirche te Rees (D.) en een Michael bij de Kunsthandel J. Dirven te Eindhoven, respectievelijk toegeschreven aan de z.g. Meester van de Emmerikse Kerkkroon en aan Dries Holthuys.

De Ursula is te vergelijken met vele van Douvermanns vrouwelijke heiligen. Allereerst valt natuurlijk de overeenkomst op met het levensgrote beeld van Maria Magdalena

in de St. Nikolai te Kalkar (afb. 3). Men vergelijkte de stand, de gelaatstrekken, het model en de plooiyal van de japon, de opgestikte banden van het lijfje, de ceintuur en de hoofdbedekking. Een tweede zeer verwant beeld is de Madonna die Douvermanns Zeven Smarten-altaar in dezelfde kerk bekroont. Behalve de houding komt vooral de plooiyal van de rok bijna exact overeen met die van de Ursula. Ook de kop van de Mariafiguur van de Piëta te Afferden is sterk verwant aan die van het Ursula-beeld (*Antiek VI, o.c.*, afb. 6).

De gewaden die Douvermann snijdt vertonen gewoonlijk een veelheid van scherp gesneden plooiën. Karakteristiek voor deze beeldsnijder is, dat de plooiën ongeveer op kniehoogte beginnen uit te waaiëren, op de bodem omknikken en daar in een golvende lijn vlak op het grondje liggen. Dit ziet men o.a. bij de Maria te Rotterdam (*Antiek VII, o.c.*, afb. 1 en 8), de Piëta te Afferden (*Antiek VI, o.c.*, afb. 1), de Madonna en de Maria Magdalena, beide te Kalkar. Dit motief ontbreekt bij de Ursula, doordat de gezellinnen aan haar voeten staan, maar het wordt gedeeltelijk overgenomen door de uitwaaiërende rok van het vrouwenfiguurtje in het midden. Ook kan men dit kenmerkende motief bij het vrouwtje rechts van haar waarnemen.

Een beeld volgens hetzelfde schema als de Ursula opgebouwd is een ongepubliceerde vrouwelijke heilige met een opengeslagen boek op haar linker hand (afb. 4), dat in 1907 te Amsterdam werd geveild. Dit werk kan eveneens aan Douvermanns oeuvre worden toegevoegd. Men vergelijkte, behalve de houding, ook de lange, golvende haren, de gelaatstrekken, de japon met de opgestikte banden, de sjaal om het middel, de stompe schoen in een trip en het met gras begroeide grondje. De plooiyal van de rok verschilt, doordat zij haar overkleed heeft opgetrokken, maar de plooiën van het onderkleed vallen bij het rechter been op bijna gelijke wijze als bij de Ursula en de hiervoor genoemde beelden te Kalkar.

Voor Ursula's gezellinnen zijn parallellen te vinden in de vrouwenfiguurtjes in het Zeven Smarten-altaar te Kalkar, bijv. in de Op-

Afb. 3. Henrik Douvermann. Maria Magdalena. Eikehout, polychromie afgeloofd, H. 165 cm. St. Nikolaikirche, Kalkar. Foto H. Sibbelee, Maartensdijk.

Afb. 4 (onder). Henrik Douvermann. Vrouwelijke Heilige. Eikehout, H. 65 cm. Geveild bij J. Schulman te Amsterdam, 13-15 mei 1907, no. 1345. Huidige verblijfplaats onbekend.

dracht in de tempel (*Antiek* VI, o.c., afb. 3), al zijn de gezichtjes in het altaar wat scherper gesneden. Het middelste vrouwtje van de groep rechts is met haar sterk gekrulde haren en haar lichtelijk gebogen houding a.h.w. een verkleinde uitgave van de 98 cm hoge, gepolychromeerde Maria van een Annunciatie in de Pfarrkirche te Birgden (*Antiek* VII, o.c., afb. 7). Ook deze Maria draagt weer de voor Douvermann zo kenmerkende japon.

Wegens de grote verwantschap met het Zeven Smarten-altaar (1518-1522) zal men het Ursula-beeld ongeveer gelijktijdig hiermee moeten dateren, d.w.z. ca. 1520.

Uit het werk van Douvermann krijgt men – in tegenstelling tot dat van de meeste andere beeldsnijders – zeer vaak de indruk, dat hij het hout, waaruit hij zijn beelden sneed, weinig zorgvuldig uitkoos. Zijn beelden vertonen dikwijls knoesten en een groot aantal spieën. Dit kan men overduidelijk bij de Piëta te Afferden (*Antiek* VI, o.c., afb. 1 en 7), maar ook bij het Ursula-beeld constateren. Het gezicht van het vrouwtje geheel rechts is zeer gebarsten, omdat zich op deze plaats een knoest bevindt, terwijl ook het gedeelte links van haar hoofd een slecht stuk hout is. De uitwaaierende rok van het figuurtje in het midden is grotendeels gesneden uit een wigvormig stuk hout, ingezet ter vervanging van een slecht gedeelte in het hout. In Ursula's gezicht en in haar rok en op vele andere plaatsen bevindt zich een groot aantal spieën. Zelfs het onderste deel van haar neus is hoogstwaarschijnlijk door de beeldhouwer apart aangezet. Dat hij van dit alles geen probleem maakte wijst er op, dat het zeker in zijn bedoeling lag het beeld te (laten) polychromeren. Ook de Piëta te Afferden en de Maria Magdalena te Kalkar zijn oorspronkelijk beschilderd geweest. Het verwerven van een werk van een zo belangrijk meester als Henrik Douvermann mag hedentendage als een zeldzaamheid worden beschouwd. Deze beeldsnijder was slechts door een staande bisschop, een vrij middelmatig werk, in de collectie vertegenwoordigd (cat. 1973, no. 115 en p. 515).